

[4 שעות]

הלכות חול המועד, מסכת מועד קטן

איסור מלאכה בחול המועד מדאורייתא או מדרבנן

רקע

איסור מלאכה בחול המועד אינו מפורש בפסוקים. הגמ' במסכת חגיגה [יח.] מביאה כמה דרשות כמקור לדין זה. נחלקו הראשונים האם הדרשות דרשות גמורות והאיסור מהתורה, או שהאיסור מדרבנן והדרשות אסמכתא בעלמא.

מקורות

- א. חגיגה יח. "מכלל דתרוייהו סבירא להו דחולו של מועד... ואי זו מלאכה מותרת"
- ב. יא: "מי שהפך את זיתיו... במקום פסידא שרו רבנן"; רש"י ד"ה אלא אפילו יב: משנה, וגמ', "בעי מיניה רבי ירמיה מרבי זירא... לבריה לא קנסו רבנן"; רש"י ד"ה משום ירושלמי פ"ב ה"ג "א"ר בא בר ממל אילו היה לי... אוכלין ושתין ופחזין"
- ג. תוס' חגיגה יח. ד"ה חולו רי"ף מו"ק א. באלפס, "משקין בית השלחין... ואיזו מלאכה מותרת" נמוקי יוסף ד"ה גמ', "... ולזה הסכים הרשב"א סוף פרק קמא דע"ז" ר"א ש"ס א' רמב"ן פסקי חולו של מועד ד"ה עוד אני צריך להתיר קשר אחר רמב"ם הל' שביתת יום טוב פ"ז הל' א ד. שו"ע סי' תקל ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק א, ושער הציון אות ד]

ירושלמי פ"ב ה"ג

אמר ר' בא בר ממל אילו היה לי מי שיימנה עמי היתרתי בשר בכור להישקל בליטרא והיתרתי שיהו עושין מלאכה בחולו של מועד כלום אסרו בשר בכור להישקל בליטרא לא כדי שיהו מוכרין אותו בזול והן מערימין עליו ומוכרין אותו ביוק' כלום אסרו לעשות מלאכה בחולו של מועד אלא כדי שיהו אוכלין ושותין ויגיעין בתורה ואינן אוכלין ושתין ופחזין.

רמב"ן פסקי חולו של מועד ד"ה עוד אני צריך להתיר קשר אחר

עוד אני צריך להתיר קשר אחר שהוא מקושר במועד. ודאי דאיסורי מלאכות במועד מן התורה הן כדאמר' בריש מי שהפך לא מיבעיא בחולו של מועד דאיסור מלאכה דאורייתא כו', ועוד אמר' בפרק

תכנית הלכה - מועד קטן

אין דורשין א"ל ר' יוחנן לריש לקיש אלא מעתה וחג האסיף בצאת השנה ה"נ חג שאתה חוגג ואוסף בו ואימת אילימא ביום טוב אסיפה ביום טוב מי שרו אלא בחולו של מועד וחוש"מ מי שרי אלא חג הבא בזמן אסיפה מכלל דתרוייהו ס"ל חולו של מועד אסור בעשיית מלאכה, כלומר מן התורה, דמשום הכי לא מיתוקם להו חג האסיף בחג שאתה אוסף בו, ואילו מדרבנן דבר ברור הוא שאסור בעשיית מלאכות השנויות במשנתנו, וש"מ חולו של מועד באיסור של תורה הוא. וה"נ מוכח בפ"ק דע"ז (כ"א ב') דתני התם לא ישכיר אדם שדה לכותי מפני שנקראת על שמו והוא עושה בה מלאכה בחולו של מועד והיונן בה ותיפוק ליה משום ולפני עור לא תתן מכשול, ואי מדרבנן היא מי איכא משום לא תתן מכשול, ליכא ודאי אלא [משום] נקראת על שמו, ותמה על עצמך אם אסרו עליו כלום מפני חשד זה בשל דבריהם. ומכל הני שמעינן בהדיא דאיסור מלאכה בחולו של מועד תורה היא.

והשתא קשיא לן מה שאמרו בירושלמי א"ר אבא בר ממל אלו היה לי מי שנמנה עמי התרתי בשר בכור לישקל בליטרא והתרתי שיהיו עושין מלאכה בחולו של מועד כלום אסרו לעשות מלאכה בחולו של מועד אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ויגעין בתורה ואלו אוכלין ושותין ופוחזין אלמא דרבנן היא, וי"ל שמן התורה מלאכת אוכל נפש לצורך היום מותרת ביום טוב, וכן מכשירין, ובחולו של מועד הותר יותר כל מלאכה שהוא לצורך, ובאו חכמים ואסרו בזה מלאכת אומן, וכן בדבר האבד כל שבני אדם חושבין אותו להפסד וטורחין בו משום כך מותר מן התורה, וזהו מסרן הכתוב לחכמים זופתין כוזא ואין זופתין חביתא, והם הוסיפו לאסור בטריח. ובאלו א"ר בא שאלו מצא להושיב ב"ד על כך היה מתיר מלאכות הללו כדי שיתעסקו בהן ולא יהיו בטלים, שהבטלה מביאה אותן לידי פחיתות, הא עיקר חולו של מועד ודאי תורה היא. וגם זה כפתור ופרח.

הסבר הסוגיה

"ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' מה שביעי עצור אף ששת ימים עצורין... הא לא מסרן הכתוב אלא לחכמים לומר לך... איזו מלאכה אסורה ואיזו מלאכה מותרת" [ברייתא חגיגה יח].
הגמ' במסכת חגיגה [יח]. מביאה שלש ברייתות ובהן חמש שיטות לגבי מקור איסור מלאכה בחול המועד:

רבי יאשיה לומד מ"את חג המצות תשמור שבעת ימים" [שמות כג, טו], שכל שבעת ימי החג דרושים שמירה, ולדעתו שמירת החג באה לידי ביטוי באיסור מלאכה.

רבי יונתן לומד קל וחומר "מה ראשון ושביעי שאין קדושה לפניהן ולאחריהן אסור בעשיית מלאכה חולו של מועד שיש קדושה לפניהן ולאחריהן", ויש בהם קרבן מוסף ונקראים "מקרא קדש", כל שכן שאסורים בעשיית מלאכה.

רבי יוסי הגלילי דורש את הסמיכות "כל מלאכת עבודה לא תעשו" ל"והקרבתם אשה לה' שבעת ימים" [ויקרא כג, ז-ח], שאיסור מלאכת עבודה מתייחס גם לחול המועד [הסמיכות מלמדת על עצם איסור מלאכה ולא על גדריו, וברור שגדרי מלאכה בחול המועד אינם זהים לגדרי מלאכה ביום טוב. רש"י (ויקרא כג, ז) מפרש על פי התורה כהנים (פרשתא יב, ה-ה) שפירוש "מלאכת עבודה" מלאכת דבר האבד, והתורה אסרה בפירוש מלאכת דבר האבד ביום טוב והתירה אותה בחול המועד. הרמב"ן (ויקרא כג, ז) אינו מקבל פירוש זה, וחולק על רש"י בגרסת התורה כהנים ובפירושה].

רבי עקיבא מבאר שהפסוק "אלו מועדי ה' מקראי קדש אשר תקראו אתם במועדם" [ויקרא כג, ד] מתייחס גם לחול המועד, ומועדי ה' הנקראים מקרא קודש אסורים בעשיית מלאכה.

הגמ' מביאה ברייתא נוספת הדורשת מהפסוק: "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה'", שגם ששת הימים עצורים ממלאכה, אבל הם אינם עצורים בכל מלאכה כיום השביעי. התורה לא הגדירה מהם המלאכות האסורות בחול המועד, אלא מסרה לחכמים לקבוע זאת.

יש הבדל מהותי בין דרשותיהם של רבי יאשיה ושל רבי עקיבא לשאר הדרשות. לפי דרשותיהם, איסור מלאכה בחול המועד אינו קשור לאיסור מלאכה ביום טוב. המושג "מלאכה" נאמר לגבי שבת ויום טוב בלבד, ולא נאמר לגבי חול המועד. חובת שמירת המועד וקריאת המועד כ"מקרא קדש" אוסרות לעשות בו מלאכה. לפי שאר הדרשות המושג "מלאכה" הנאמר ביום טוב מתייחס גם לחול המועד, וההבדל ביניהם בגדרי האיסור בלבד.

הבחנה זו משמעותית מאוד לגבי טיב המלאכות האסורות בחול המועד. אם איסור מלאכה בחול המועד נלמד מאיסור מלאכה ביום טוב, פירוש הדבר שהמושג "מלאכה" זהה בשניהם, והוא כולל את שלושים ותשע המלאכות הנלמדות מהמשכן. בשבת התורה אסרה "כל מלאכה" – אסור לעשות את כל מלאכות המשכן. ביום טוב אסרה התורה "כל מלאכת עבודה" כל מלאכות המשכן שהן "מלאכות עבודה" אסורות ביום טוב, ומלאכות המשכן שהן "מלאכות אכילה" מותרות ביום טוב. בחול המועד הרחיבה התורה את ההיתר, והתירה את מלאכות המשכן כשעושה אותן לצורך המועד, או מפני דבר האבד, וכו'. אם איסור מלאכה בחול המועד אינו נלמד מאיסור מלאכה ביום טוב, אלא נלמד מ"תשמור" או מ"מקראי קדש" אין בהכרח קשר בין הגדרת "מלאכה" בחול המועד לבין הגדרת "מלאכה" בשבת וביום טוב, וניתן לומר שהמושג "מלאכה" בחול המועד כולל רק מלאכות שטרחתן מרובה.

נבאר את הדברים בעזרת דוגמא. הרמב"ם [הל' תפילה פ"ו ה"ד] פוסק שאסור לאדם לעשות מלאכה מעלות השחר עד שיתפלל תפילת שחרית. האם ניתן להעלות על הדעת שהמושג "מלאכה" הנאמר לגבי תפילת שחרית זהה למושג "מלאכה" הנאמר בשבת וביום טוב? האם אסור להדליק אור לפני תפילת שחרית כשם שאסור להדליק אור בשבת? התשובה לשאלה זו ברורה, אין איסור להדליק אור לפני התפילה מפני שהמושג "מלאכה" האמור בשבת וביום טוב שונה מהמושג "מלאכה" האמור לפני התפילה. בשבת וביום טוב אסרה התורה כל מלאכה שהיתה במשכן, ולפני התפילה אסור לעשות מלאכה שיש בה טרחה [המושג אינו מוגדר בצורה ברורה, אבל העיקרון ברור].

עולה מדוגמא זו, שהמושג "מלאכה" אינו מושג אחיד אלא משתנה ממקום למקום. לפיכך ניתן להתלבט האם המושג "מלאכה" בחול המועד זהה למושג מלאכה בשבת וביום טוב, או שהוא מקביל למושג מלאכה האסור לפני תפילה. לפי האמור לעיל בשאלה זו נחלקו התנאים.

לשאלה זו נפקא מינה עצומה בהלכות חול המועד. אם המושג "מלאכה" בחול המועד זהה למושג "מלאכה" בשבת וביום טוב אסור לעשות בחול המועד את כל שלושים ותשע המלאכות האסורות בשבת, אלא אם עושה אותן לצורך דברים שהותרו על ידי חכמים. אסור להדליק אור בחול המועד אלא אם מדליק לצורך המועד. אסור לכבות אור בחול המועד אלא אם מכבה לצורך המועד או שמכבה משום דבר האבד, אסור לפתוח מכתב ביום טוב אלא אם יש בו צורך המועד, ואסור לנסוע בחול המועד אלא אם נוסע לצורך המועד [חשוב לזכור שהגדרת "צורך המועד" מאוד רחבה, שהרי אפילו טיול ובילוי מוגדרים כצורך המועד]. אם המושג "מלאכה" בחול המועד אינו זהה למושג מלאכה בשבת וביום טוב אלא מקביל לאיסור מלאכה לפני התפילה, מותר לעשות בחול המועד מלאכות שאין בהן טרחה כלל, אף כשאינו עושה אותן לצורך המועד.

לרמב"ן שני ניסוחים לגדר איסור מלאכה בחול המועד. בפסקי חול המועד [ד"ה עוד אני צריך להתיר קשר] הרמב"ן אומר: "מן התורה מלאכת אוכל נפש לצורך היום מותרת ביום טוב, וכן מכשירין, ובחולו של מועד הותר יותר כל מלאכה שהוא לצורך". הרמב"ן בונה את גדרי מלאכה בחול המועד על גדרי מלאכה בשבת וביום טוב, משמע שהמושג "מלאכה" זהה בהם. בחידושו למסכת עבודה זרה [כב. ד"ה הא דאקשינן] אומר הרמב"ן: "הא מן התורה אינו אסור אלא במלאכת עבודת קרקע וכיוצא בה שטרחתן מרובה", משמע שרק מלאכה שיש בה טרחה נאסרה מהתורה בחול המועד.

בין הדרשות השונות יש הבדל נוסף. לפי רבי יוסי הגלילי ולפי הברייתא השלישית איסור מלאכה בחול המועד נלמד מ"כל מלאכת עבודה לא תעשו", והוא איסור לאו. לפי רבי יאשיה ורבי עקיבא האיסור נלמד מ"את חג המצות תשמור שבעת ימים", ומ"מקרא קדש", והאיסור אינו לאו אלא איסור עשה בלבד. זאת אומרת שלפי רבי יוסי הגלילי העושה מלאכה בחול המועד לוקה מהתורה ופסול לעדות, ולרבי יאשיה ורבי עקיבא העושה מלאכה בחול המועד אינו לוקה מהתורה ואינו פסול לעדות. רבי יונתן לומד את האיסור מקל וחומר, ולכן גם לדעתו אין לוקים, שאין עונשים מן הדין. הרמב"ן מאמץ הבנה זו במחלוקת התנאים, והוא פוסק הלכה כרבי עקיבא שאיסור מלאכה בחול המועד איסור עשה, ואין בו מלקות [לפי"ז צריך עיון האם נשים אסורות מהתורה בעשיית מלאכה בחול המועד, והרי זו מצות עשה שהזמן גרמא. עיין טורי אבן (חגיגה יח. ד"ה ר"א א"צ) המדייק מ"אינו צריך" שאומרים רבי יונתן ורבי עקיבא, שאין מחלוקת בין התנאים ולכולם לוקים ולכולם נשים חייבות. הרמב"ן כנראה מפרש שהיתה מסורת שמלאכה אסורה בחול המועד, וחכמים נחלקו רק בדרשה, ולכן רבי יונתן ורבי עקיבא אומרים שאין אנו צריכים את הדרשה שלכם כמקור למסורת, אלא יש לנו דרשות אחרות, והדרשות שלכם אינן מקובלות עלינו].

הראשונים נחלקו האם הדרשות של התנאים דרשות גמורות ואיסור מלאכה בחול המועד מהתורה, או שהדרשות אסמכתא בעלמא, ואיסור מלאכה מדרבנן. הרמב"ם סובר שאיסור מלאכה בחול המועד מ"דברי סופרים", משמע שהוא איסור דרבנן, וכך אומרים בפירוש התוס' [חגיגה יח. ד"ה חולין] והרא"ש [סי' א]. החינוך [מצוה שכג] סובר שהמלאכות אסורות מהתורה. הרמב"ן [פסקי דיני חולין של מועד ד"ה עוד אני צריך להתיר קשר] סובר שמלאכות שאינן לצורך המועד ואינן דבר האבד אסורות מהתורה, מלאכות לצורך המועד ומלאכות לצורך דבר האבד מותרות מהתורה, וחכמים אסרו מלאכות אומן לצורך המועד, ומלאכת דבר האבד כשיש בה טרחה רבה. תלמידי הרמב"ן מאמצים את שיטתו [ריטב"א (ב. ד"ה ואיכא פלוגתא ביני רבוותא) ונימוקי יוסף (א. באלפס ד"ה גמ')].

הגמ' בריש פרק שני [יא:] משווה בין איסור מלאכה בחול המועד לבין איסור מלאכה לאבל ואומרת: "לא מיבעיא בימי אבלו דמדרבנן הוא ושרי אלא אפילו במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא במקום פסידא שרו רבנן", מוכח מגמ' זו, שמלאכה אסורה בחול המועד מהתורה.

חכמים קנסו על מכוון מלאכת דבר האבד למועד, שאסור לעשותה במועד. הגמ' [יב:] מסתפקת האם קנסו גם את בנו למרות שהבן לא כיוון מלאכתו למועד. הגמ' אומרת שלא ניתן להביא ראיה מצורם אוזן בכור כדי שיהיה בעל מום שקנסו גם את בנו שאסור לו ליהנות מהבכור, מפני שאיסור הטלת מום בבכור מהתורה. משמע מהגמ' שאיסור מלאכה בחול המועד מדרבנן.

גם מהירושלמי [פ"ב ה"ג] משמע שאיסור מלאכה בחול המועד מדרבנן, שהרי ר' בא בר ממל אומר שאם היה מי שמצטרף עמו היה מתיר עשיית מלאכה בחול המועד, מפני שהאיסור נועד כדי שיאכלו וישתו ויעסקו בתורה, והם אוכלים ושותים ופוחזים. לא ניתן לבטל איסור תורה, ולדבריו יש משמעות רק אם איסור מלאכה בחול המועד מדרבנן.

תוס' ורא"ש מסתמכים על שני המקורות האחרונים, ומוכיחים שאיסור מלאכה בחול המועד מדרבנן. הם מסבירים את הגמ' בריש פרק שני האומרת: "אפילו במועד דאיסור מלאכה מדאורייתא", שלאיסור מלאכה בחול המועד יש אסמכתא בתורה, ולכן היתה הוה אמינה שהוא חמור יותר מאיסור מלאכה של אבל שיש לו רק אסמכתא מדברי קבלה [הסבר זה מלמד ש"אסמכתא" אינה אמצעי לזכור את הדין אלא משמעותית במהות הדין ותוקפו. עיין ריטב"א (ר"ה טז. ד"ה תניא) ואכמ"ל].

החינוך פוסק שאיסור מלאכה בחול המועד מהתורה על פי הגמ' בריש פרק שני. הוא צריך לפרש שאיסור לכוון מלאכתו במועד מדרבנן, ולכן הסתפקה הגמ' האם קונסים את בנו אחריו. הוא חייב לפרש שר' בא בר ממל חולק על שיטת הבבלי, אבל הלכה כבבלי שאיסור מלאכה מהתורה.

שיטת הרמב"ן שיש מלאכות האסורות מהתורה ויש מלאכות האסורות מדרבנן מיישבת בשופי את כל הסוגיות.

הראשונים הפוסקים שאיסור מלאכה בחול המועד מהתורה זקוקים למקור להגדרת המלאכות האסורות בחול המועד, שהרי בפוסקים אין מקור מפורש. רש"י [ויקרא כג, ז] מפרש שפירוש המושג "מלאכת עבודה" האסור ביום טוב הוא: "אפילו מלאכות החשובות לכם עבודה וצורך שיש חסרון כיס בבטלה שלהן כגון דבר האבד". לפי פירושו יש מקור בפוסקים לגדרי איסור מלאכה בחול המועד. התורה כתבה "כל מלאכה לא תעשו" ביום הראשון והשביעי וסמכה אליו "והקרבתם אשה לה" שבעת ימים" ללמד שיום טוב שונה מחול המועד, יום טוב מותר במלאכת אוכל נפש וחול המועד מותר במלאכה לצורך המועד, יום טוב אסור במלאכת דבר האבד וחול המועד מותר במלאכת דבר האבד.

הרמב"ן [ויקרא כג, ז] חולק על רש"י, ולדעתו "אין בתורה רמז איזו מלאכה מותרת ואיזו מלאכה אסורה", אלא מסרה התורה לחכמים והם אמרו "אי זו מלאכה אסורה ואי זו מלאכה מותרת" [חגיגה יח]. [דברים מפורשים אלו של הרמב"ן נעלמו לכאורה מעיני הב"ח (ריש סי' תקל) המפרשו בדרך אחרת] ניתן להבין בשתי דרכים מה מסרה התורה לחכמים:

א. התורה קבעה הלכה כללית שמלאכה אסורה בחול המועד, והאיסור הייחודי לכל מלאכה ומלאכה מדרבנן. המתנהג בחול המועד כיום חול עובר על איסור תורה, אבל אדם שחול המועד אינו יום חול בשבילו ואינו הולך לעבודתו מפני קדושת המועד, אבל בימים אלו הוא עושה שיפוצים בביתו עובר על איסור דרבנן בלבד.

ב. התורה נתנה סמכות לחכמים לקבוע על כל מלאכה ומלאכה האם היא אסורה או מותרת. כשחכמים אוסרים מלאכה מסויימת היא אסורה מהתורה כאילו התורה צייתה עליה בפירוש.

הרמב"ן סובר בפירוש כדרך השניה. מהבית יוסף משמע שאיסור מלאכה בחול המועד מהתורה, ומפסקיו בשו"ע משמע שאיסור מלאכה מדרבנן [כך מדייק רבי עקיבא איגר בס' תקל], אולי ניתן לפרשו על פי הדרך הראשונה. אם נפרש את פסק החינוך לפי הדרך הראשונה, תתבטלנה הקושיות עליו מהגמ' המסתפקת האם קונסים בנו של מכוון מלאכתו במועד ומהירושלמי.

סיכום

בדין איסור מלאכה בחול המועד יש לדון בשלוש נקודות:

א. תוקף האיסור – מהתורה או מדרבנן.

ב. הגדרת המושג "מלאכה".

ג. גדרי המלאכות המותרות בחול המועד.

הראשונים נחלקו האם איסור מלאכה מהתורה או מדרבנן. החינוך סובר שאיסור מלאכה בחול המועד מדאורייתא, הרמב"ם, תוס' ורא"ש סוברים שאיסור מלאכה מדרבנן, הרמב"ן וסיעתו סוברים שיש מלאכות האסורות מהתורה ויש מלאכות האסורות מדרבנן [עיין ביאור הלכה (ס' תקל ד"ה

ומותר) המביא ראשונים נוספים הסוברים שמלאכה אסורה מהתורה וראשונים נוספים הסוברים שאסורה מדרבנן].

בהגדרת המושג "מלאכה" מצאנו ברמב"ן שתי הגדרות שונות. מדבריו במסכת מועד קטן משמע שהגדרת "מלאכה" בחול המועד זהה להגדרת "מלאכה" בשבת וביום טוב, והיא מתייחסת לשלושים ותשע מלאכות המשכן. מדבריו במסכת עבודה זרה משמע שהגדרת "מלאכה" בחול המועד שונה מהגדרת "מלאכה" בשבת וביום טוב והיא מתייחסת למלאכה שיש בה טרחה בלבד.

תכנית הלכה - מועד קטן

בגדרי המלאכות המותרות בחול המועד נעסוק לאורך רוב המסכת. כעת רק נציין שהראשונים מונים חמישה היתרים לעשיית מלאכה בחול המועד:

- א. מלאכה לצורך המועד.
- ב. מלאכת דבר האבד.
- ג. מלאכה לצורך רבים.
- ד. מלאכת הדיוט.
- ה. מלאכה של פועל שאין לו מה לאכול.

הלכה

הש"ע [סי' תקל] פוסק: "חול המועד אסור בקצת מלאכות ומותר במקצתן" ואינו מתייחס האם האיסור מהתורה או מדרבנן. הרמ"א מוסיף על דברי הש"ע: "לפי צורך הענין שהיה נראה לחכמים להתיר". מלשונו "שהיה נראה לחכמים להתיר" משמע שאיסור מלאכה מהתורה, והתורה נתנה לחכמים סמכות להתיר מקצתם. הביאור הלכה [ד"ה ומותר] מביא ראשונים רבים הפוסקים שמלאכה אסורה בחול המועד מהתורה, ולכן פוסק שיש להחמיר במקרה של ספק בכל מלאכה שאינה לצורך המועד ואינה דבר האבד, שהרי הרמב"ן אוסר מלאכות אלו מהתורה.